

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№6

2025
IYUN

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX
COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
368 sahifa, iyun, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Ways to Strengthen the Economy of Karakalpakstan	12
Isakov Janabay Yakypbayevich	
Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish xavf-xatarlarini iqtisodiy baholash.....	18
Raxmatova M.G., Saidjonova Z.B	
Strategy For Attracting Investments By Expanding the Participation of Joint-Stock Companies in the Securities Market	23
Aytmuratova Ulbike Jalgasovna, Kutlymurat Zhalgasovich Aytmuratov, Raushan Nurlybay qizi Umirzakova	
O'zbekistonda eksportni sug'urtalash mexanizmlari: mavjud holat va takomillashtirish yo'llari	29
D.E.Qarshiev	
Ta'lim, ekologiya va raqamlashtirish sohalarida bolalar va o'smirlar turizmini integratsiyalash: xalqaro tajribalar va O'zbekiston	35
Islomova Dilrabo Salomovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xodimlarning mehnat samaradorligini oshirishda rahbarlarning roli	40
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li, Yusupov Sherzodbek Baxtiyor o'gli, Xaitbayev Jasurbek Otaxanovich, Madraimov Xabibulla Madaminovich	
Обзор по теме Современные системы управлением возбуждение синхронных машин и перспективы их развития	47
Алиев Абдор Мураткулович	
The Mechanism for Applying Tax Benefits and Preferences in Tax Administration	52
Dilorom Mutalova	
Innovatsiyalarning ahamiyati va ularning iqtisodiy samaradorligining o'zbekiston qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlashdagi roli	57
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Solohiddinov Nuriddin Sirojiddin o'g'li	
Bino va inshootlarni zilzilabardoshligiga oid nazariyalar.....	62
Jalilov Ahmadbek Ikromjon o'g'li	
Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini konseptual asoslari va shartlari asoslari xususida	66
Abdusherzov Abdullo Baxtiyorovich	
The Analysis of the Psychophysiological Condition of Children With Mental Disorders and the Creation of Comfort Through Designed Clothing	73
Asatilaeva Lola Muratjon qizi, Muminova Umida Tokhtasinovna	
Analysis Types of Waterproof Fabrics and Their Physical and Mechanical Properties	80
Pulatova Laziza Bakhodirovna, Kasimova Aziza Bakhodirovna	
Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatidan foydalanish darajasi va uni oshirish omillari	85
Umarkulov Kodirjon Maxamadaminovich, To'xtasinov Boburbek Yusufjon o'g'li	
Suv resurslarini boshqarishda zamonaviy texnologiyalar:qishloq xo'jaligi uchun iims modelini ishlab chiqish.....	89
Fazilat Egamberganova Shuhratovna	
Raqamli texnologiyalar yordamida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish	93
Ernaqulov Sunnatillo Nurali o'g'li	
Qurilish sanoati korxonalari boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari	98
Yembergenova Aynur Aydosbaevna	
Mahalliy budjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar va ularning axborot imkoniyatlarini oshirish masalalari	104
Abdulaziz Norquchqorov Ziyadullayevich	
Sirdaryo viloyatida investitsion faollikni oshirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi	110
Mamatqulova Muxlisa Komiljon qizi	

Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatidan foydalanish darajasi va uni oshirish omillari	115
Umarkulov, Kodirjon Maxamadaminovich, To'xtasinov Boburbek Yusufjon o'g'li	
Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning gnoseologik asoslari xususida	118
Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich	
Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy jihatlari	125
Yaqubova Nodira Olim qizi	
O'zbekistonda to'qimachilik eko-mahsulotlari bozorining rivojlanish imkoniyatlari	130
Nosirova Charos	
Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishda zamonaviy sifat menejmenti tizimining o'rni	135
Asadullina Nailya Ramilevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
Axoli daromadlarining turmush farovonligiga ta'siri	142
Berdibekov A.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda ta'lim xizmati sifatini oshirishni ekonometrik modellashtirish usullari	148
Axmedova Barno Abdiyevna	
Jahon mamlakatlarida chakana savdoni boshqarishning o'ziga xosligi va unda strategik menejment tizimi	151
Yaqubov Azizbek G'anibekovich	
Kichik tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish tendensiyalari	156
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
Geologiya korxonalarining investitsion samaradorligini oshirish yo'llari	163
O'tamurodova Surayyo SHokirjon qizi	
Temir yo'l transportini rivojlantirishdagi xorij tajribasi	169
Nasrullayev Nurbek Baxtiyarovich	
Hududlar iqtisodiyoti agrar sektori investitsion faolligining ko'rsatkichlar tizimi va ularning xususiyatlari	174
S.J. Yangiboev	
Hududlarning soliq salohiyatini oshirishdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari	181
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
Uzoq muddatli aktivlar auditining tashkiliy va uslubiy jihatlarini takomillashtirish	188
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Применение искусственного интеллекта в оценке кредитных рисков.....	195
Маликов Шохрух Шокирович, Неъматова Фарангиз Санжар кизи, Омонов Санжар Ғанишер ўғли, Гулмуродова Динора Акрам кизи, Камалов Шухрат Камалович	
Tashqi bozorlarda tovarlarning raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy marketingdan foydalanish ...	209
Meliqulov Abduhalil Norinovich	
Tijorat banklari investitsiya faoliyatida yuzaga keluvchi risklar	215
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda xalqaro savdo shartnomalarining roli.....	219
Xodjayev Jamshid Abduxakimovich	
Servislashgan jamiyatda avtoservis xizmatlarining o'rni va ahamiyatini yoritishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar	223
Shaymardanova Dildora Xaydarjon qizi	
Davlat budjetining ijtimoiy sohani rivojlantirishdagi o'rni	230
Qo'ziyev Shodiyor Qilichboy o'g'li	
Madaniy festivallar-turizmni rivojlantirish vositasi sifatida	234
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna	
Xizmatlar sohasida innovatsion strategiyani shakllantirishning o'ziga xos jihatlari	239
Jamshid Abduxaliqovich Xolboyev	

Innovatsion tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotdagi o'rni	244
Fayziyev Shavkat Shaxobidinovich	
Managing Tourism in Fragile Ecosystems: A Case Study Approach	251
Dilmurod Nasimov, Shahrizoda Sirojiddinova	
Development of the Digital Financial Assets Market to Enhance Investment Activity	258
Shamshinur Yakubova	
Turizm sohasining investitsion jozibadorligi va uni oshirish yo'llari	263
Ayubov Ilyos Ilxomovich	
Qimmatli qog'ozlar bozorida risklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish	268
Otaxonov Saidaxror Ilhomjon o'g'li	
O'zbekiston hududlarining barqaror rivojlanishi: omillar va ko'rsatkichlar tahlili	274
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Iqtisodchi va bugalterlarning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati	282
Sohibova A'loxon Zafarjon qizi	
Kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quvchilarni raqamli kompetensiyasini baholashning metodologik asoslari ..	286
Maxkamova Zuxra Tursunpulotovna	
Sug'urta faoliyati hisobining normativ-huquqiy asoslari	292
Kodirkulov Oybek Turdiboyevich	
Raqamli iqtisodiyot: qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini ixtisoslashtirish va joylashtirish	301
Bazarov Nazirjon Sobirovich, Mo'minov Baxodir Orifjonovich	
Sport maktablaridagi yoqari sinf o'quvchilarining chidamkorlikni rivojlantirishning ahamiyati	306
Qon'irbayev Dastan	
Международный опыт сельскохозяйственного налогообложения и возможности его применения в узбекистане	311
Салимов Шерзод Бахтиёрвич	
Cleaning of Salt Water Using Reverse Osmosis	316
Kungiratbay Sharipov, Nurmanov Ma'ruf	
Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy instrumentlar auditi uchun tavakkalchilikka asoslangan baholash mezonlarini takomillashtirish	326
Nuraliyev Behzod Baxtiyor o'g'li	
Turizm investitsion salohiyatiga ta'sir kuchlari va ularga yechim	331
Ayubov Ilyos Ilxomovich	
Korxonalarda nomoddiy aktivlarni hisobga olishda shaffoflikni ta'minlash va xorij tajribalaridan foydalanish istiqbollari	335
Rizakulov Abdurauf Abdimutalibovich	
Strengthening the Tourism Industry Through Education and Training: A Review of Global and Regional Strategies	342
G'aforova Zarina Otabek qizi	
Raqamli iqtisodiyotda telekommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanish omillari va iqtisodiy samaradorligi tahlili (o'zbekiston misolida)	348
Xazratov Abror Panjiyevich	
Smart tourism konsepsiyasining o'zbekistonda joriy etilishi: infratuzilma, xizmatlar va raqamli innovatsiyalar tahlili	352
Abriev Zoirjon	
The Development of Tourism Management as a Significant Part of Economy in Uzbekistan	358
To'xtarova Feruzahon Yuldashevna	
Biologik aktivlarni iqtisodiy tahlil qilish turlari: metodologiyasi va amaliy qo'llanilishi	362
Ziyayev Dilshodjon Salimjonovich	

BIOLOGIK AKTIVLARNI IQTISODIY TAHLIL QILISH TURLARI: METODOLOGIYASI VA AMALIY QO'LLANILISHI

Ziyayev Dilshodjon Salimjonovich,
FDTU tadqiqotchisi,

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologik aktivlarning iqtisodiy tahlil turlari tizimlashtirilib, ularning metodologik asoslari va amaliy qo'llanilishi yoritilgan. Moliyaviy, investitsion, boshqaruv, strategik va risk tahlillari orqali biologik aktivlardan samarali foydalanish, ularning qiymatini baholash hamda investitsion qarorlar qabul qilish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: biologik aktivlar, iqtisodiy tahlil, moliyaviy tahlil, investitsion baholash, risklarni boshqarish.

Abstract: This article systematizes types of economic analysis of biological assets, highlighting their methodological foundations and practical application. It examines the directions of effective use, valuation of biological assets, and investment decision-making based on financial, investment, managerial, strategic, and risk analyses.

Keywords: biological assets, economic analysis, financial analysis, investment valuation, risk management.

Аннотация: В данной статье систематизированы виды экономического анализа биологических активов, освещены их методологические основы и практическое применение. Рассматриваются направления эффективного использования, оценки стоимости биологических активов, а также принятия инвестиционных решений на основе финансового, инвестиционного, управленческого, стратегического и риск-анализа.

Ключевые слова: Ключевые слова: биологические активы, экономический анализ, финансовый анализ, инвестиционная оценка, управление рисками.

KIRISH

Biologik aktivlar (BA) — tirik hayvonlar va o'simliklar — agrosanoat kompleksi, o'rmon xo'jaligi, suv xo'jaligi hamda jahon iqtisodiyotining boshqa ko'plab tarmoqlarining asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi. Ularning o'ziga xos tabiati, ya'ni biotransformatsiya qilish qobiliyati, tabiiy sharoitlarga bog'liqligi, uzoq o'stirish sikllari — baholash va iqtisodiy tahlil qilishda sezilarli qiyinchiliklar tug'diradi. Bunday aktivlarga ega bo'lgan korxonalarni samarali boshqarish esa ularning iqtisodiy xususiyatlarini, qiymatini va rentabelligiga ta'sir qiluvchi omillarni chuqur tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi.

IAS 41 "Qishloq xo'jaligi" xalqaro buxgalteriya hisobi standarti qishloq xo'jaligi aktivlarini tan olish, o'lchash va oshkor qilish bo'yicha talablarni belgilaydi. Unga ko'ra, biologik aktivlar sotish xarajatlari chegirib tashlangan holda adolatli qiymatda baholanadi. Biroq mazkur standart boshqaruv qarorlarini qabul qilish, investitsiyalarni baholash va strategik rejalashtirish uchun zarur bo'lgan har tomonlama iqtisodiy tahlilni to'liq ta'minlay olmaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Biologik aktivlarni iqtisodiy tahlil qilish masalasi ko'plab ilmiy va amaliy manbalarda yoritilgan. IFRS 41 – Agriculture (IASB, 2022) standarti biologik aktivlarni adolatli qiymatda baholash tamoyillarini belgilaydi. Ushbu yondashuv, ayniqsa, faol bozor mavjud bo'lmagan hollarda subyektiv prognozlariga tayanadi.

Mahalliy adabiyotlarda Haydarova N.K. (2021) biologik aktivlarni hisobga olish va baholash usullarini ko'rib chiqib, qiyosiy, daromad va tannarx yondashuvlarini tahlil qiladi. O'zbekiston Moliya vazirligi (2023) esa amaliy tavsiyalar orqali buxgalteriya hisobini milliy sharoitlarga moslashtirishga e'tibor qaratgan.

Mirzayev A. (2017), Islomov M.T. (2019) va boshqalar chorvachilikdagi innovatsion usullar, sog'lomlash-tirish va oziqlantirish samaradorligining iqtisodiy ta'sirini yoritgan. Bu esa tahlilda agrotexnik va veterinariya ma'lumotlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Teshabaeva O.N., Ziyayev D.S. (2023) va Salimjonovich Z.D. (2023) xalqaro standartlarga o'tish jaray-

onida aktivlarning qadrsizlanishini va hisob yuritishdagi yondashuvlarni tahlil qilgan.

Umuman, adabiyotlar biologik aktivlar bo'yicha ko'p qirrali iqtisodiy tahlil — moliyaviy, investitsion, operatsion va xavf yondashuvlarini birlashtirish zarurligini asoslaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Biologik aktivlarning iqtisodiy tahlili ularning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan keng qamrovli uslubiy yondashuvlarga asoslanadi. Asosiy tahlil guruhlar quyidagilardan iborat: moliyaviy tahlil, investitsion tahlil, operatsion (boshqaruv) tahlil, strategik tahlil, xavf (risk) tahlili va boshqalar.

Moliyaviy tahlil daromadlilik tahlili va aktivlar aylanmasi tahliliga bo'linadi. Bu yerda aktivlarning adolatli qiymati va u orqali olinadigan daromad (sut, nasl, hosil, biomassa o'sishi) hisobga olinadi. Aktivlar aylanmasi tahlilida biologik aktivlarning tayyor mahsulot yoki naqd pulga aylantirilish tezligi baholanadi.

Xarajatlar tahlilida biologik aktivlarni ko'paytirish va parvarish qilish bilan bog'liq batafsil xarajatlar tahlil qilinadi. Muhim jihatlar quyidagilardan iborat:

xarajatlarni kapitallashtirilgan (aktiv qiymatini oshiruvchi) va joriy (operatsion) xarajatlarga ajratish, mahsulot birligi tannarxini hisoblash (masalan, bir litr sut, bir tsentner vazn ortishi, bir kubometr yog'och), xarajatlar tarkibini (ozuqa, veterinariya xizmatlari, mehnat, yoqilg'i-moylash materiallari, infratuzilma amortizatsiyasi) tahlil qilish.

Pul oqimi tahlili esa aktivning hayotiy tsikli bo'yicha (investitsiyalar, operatsion xarajatlar, sotishdan tushgan daromadlar) pul oqimini prognozlashga yo'naltirilgan. Bu tahlil yangi bog'lar, podalar yoki plantatsiyalarga investitsiya kiritish samaradorligini baholashda qo'llaniladi.

Investitsion tahlil quyidagilarga bo'linadi:

biologik aktivlar xarajatlarini baholash,
investitsion ko'rsatkichlarni hisoblash,
sezuvchanlik tahlili va ssenariy tahlili.

Baholash usullari sifatida qiyosiy, daromad va tannarx yondashuvlari qo'llanadi. IFRS 41 talablari va aktivlarning xususiyatlari hisobga olinadi. Prognoz qilinadigan kelajakdagi pul oqimlari va sektor xavflariga mos ravishda diskont stavkalari aniqlanadi.

Sezuvchanlik va ssenariy tahlillari esa investitsion jozibadorlikka ta'sir qiluvchi omillar — mahsulot narxi, rentabellik, xarajatlar, diskont stavkalari — bo'yicha baho beradi.

Operatsion (boshqaruv) tahlil resurslardan foydalanish samaradorligini tahlil qiladi. Ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

bir sigirdan olinadigan sut,
o'rtacha sutkalik daromad,
gektardan olinadigan hosil,
ozuqa qayta ishlash koeffitsienti,
yerdan foydalanish samaradorligi.

Byudjetlashtirish va nazorat tahlili — operatsion byudjetlar (yosh hayvon/ko'chatlar, ozuqa, o'g'it, himoya vositalari, veterinariya, sotuv) ishlab chiqilishi bilan bog'liq.

Zararsizlanish nuqtasi tahlili — barcha doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarni qoplash uchun zarur bo'lgan mahsulot hajmini aniqlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Biologik aktivlar bo'yicha yuqorida ta'riflangan iqtisodiy tahlil usullari quyidagi asosiy xulosalarni olish imkonini beradi:

Turli turdagi biologik aktivlar (chorva, plantatsiyalar, o'rmonlar) rentabelligi aniq baholanadi; samarali va samarasiz aktivlar aniqlanadi.

Eng katta ta'sirga ega bo'lgan omillar (hosildorlik, narx, tannarx) aniqlanadi. (Masalan, 1-jadvalda sut podasi qiymati sezuvchanlik tahliliga ko'ra baholangan.)

Xarajatlar tarkibi va resurslar samaradorligi tahlili asosida xarajatlarni kamaytirish va mahsuldorlikni oshirish zaxiralari aniqlanadi.

NPV, IRR va boshqa investitsion ko'rsatkichlar asosida ko'p yillik loyihalar (chorva sonini oshirish, daraxt ekish, texnologik modernizatsiya) uchun qarorlar qabul qilinadi.

Xavflarni tizimlashtirish orqali sug'urta, narx xavfsizligi va favqulodda holatlarga qarshi choralar (epizootik kasalliklar, tabiiy ofatlar) ishlab chiqiladi.

Ichki va tashqi muhit tahlili orqali bozor bo'shliqlari, diversifikatsiya, vertikal integratsiya va raqobatbardosh ustunliklar aniqlanadi.

IFRS 41 hisobotlarini to'ldiruvchi tahliliy natijalar investorlar va kreditorlarga kompaniya qiymati haqida mukammal tasavvur beradi. (1-jadval)

1-jadval: Sut beruvchi biologik aktivlarning adolatli qiymatining sezgirlik tahliliga misol

Ta'sir etuvchi omil	Asosiy qiymat	Burilish (-10%)	O'zgarishi, %	Og'ish (+10%)	O'zgarishi, %	Sezuvchanlik
Sut narxi, summ/l	5000	4500	-18%	5500	+15%	yuqori
Bir sigirga sut, l/yil	8000	7200	-12%	8800	+10%	yuqori
Ozuqa xarajatlari, summ/bosh	60 000	66 000	-8%	54 000	+7%	o'rtacha
Chegirma stavkasi	12%	13%	-5%	11%	+4%	past

Biologik aktivlarni iqtisodiy tahlil qilish natijalari yuqori darajadagi amaliy ahamiyatga ega, biroq bu natijalarni izohlashda tarmoqning o'ziga xos xususiyatlari va uslubiy yondashuvlarni hisobga olish zarur.

IFRSga muvofiq, biologik aktivlarni baholashda asosiy usul adolatli qiymat hisoblanadi. Tahlilning sifati bevosita bu qiymatni aniqlashdagi ishonchlilik darajasiga bog'liq. Faol bozorlarda (masalan, ba'zi donlar yoki chorva mollarini boqish) baholash nisbatan ishonchli bo'lsa-da, ko'plab biologik aktivlar (uzoq muddatli ko'chatlar, naslchilik hayvonlari, etuk o'rmonlar) bo'yicha baholash prognozlarning subyektivligi (narx, hosildorlik, xarajatlar, chegirma stavkalari) bilan bog'liq bo'ladi. Bunday holatlarda taxminlar sinchkovlik bilan asoslanishi va sezuvchanlik tahlili o'tkazilishi shart.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari va ularning narxlari ob-havo sharoiti, jahon bozori talabi va taklifi, hamda davlat siyosati omillariga kuchli darajada bog'liqdir. Shu sababli, bir davrda o'tkazilgan rentabellik va investitsion jozibadorlik tahlilining natijalari boshqa davrda keskin o'zgarishi mumkin. Ushbu holatlarni hisobga olgan holda, uzoq muddatli tendensiyalar va ssenariy rejalashtirish usullaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Ko'pgina biologik aktivlar (bog'lar, uzumzorlar, o'rmonlar, naslchilik mollar) bo'yicha investitsiyalar uzoq muddatli, ya'ni 5–10 yil yoki undan ortiq vaqt mobaynida o'zini oqlaydi. Bu esa tahlilni uzoq muddatli yondashuvda olib borishni talab qiladi.

Biologik aktivlar xarajatlarining katta qismi (masalan, ozuqa, o'g'it, mehnat) biotransformatsiya (o'sish, mahsulot ishlab chiqarish) jarayoniga yo'naltiriladi. Ularning iqtisodiy samaradorligi (ozuqani aylantirish, hosildorlik darajasi) rentabellikning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Shu bois, ushbu xarajatlar tarkibi va dinamikasini tahlil qilish iqtisodiy tahlilning asosiy vazifasidir.

Biologik aktivlarning mahsuldorligi va narxi ko'p jihatdan hayvonlar va o'simliklarning sog'lig'i, genetik potentsiali, tuproq unumdorligi va iqlim sharoitlariga bog'liq. Iqtisodiy tahlil zootexnika, agrotexnika va o'rmon xo'jaligi monitoringi ma'lumotlarini birlashtirishi zarur. Shuningdek, tahlil modellari tarkibida kasalliklar va noqulay ob-havo sharoitlaridan yo'qotish xavfi ham hisobga olinishi kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Biologik aktivlar agrosanoat va o'rmon xo'jaligi komplekslarining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ularni iqtisodiy tahlil qilish murakkab va o'ziga xos yondashuvni talab etadi. Bunday tahlil jarayoni ko'plab uslubiy muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular orasida adolatli qiymatning ishonchlilik, bozor sharoitlarining o'zgaruvchanligi, ishlab chiqarish tsiklining uzoq muddatli bo'lishi, shuningdek, biologik va tabiiy omillarning yuqori ta'siri mavjud. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun taxminlarni sinchkovlik bilan asoslash, ssenariy yondashuvlaridan foydalanish, sezuvchanlik tahlilini qo'llash hamda moliyaviy, operatsion va agrotexnik/zootexnik ma'lumotlarni o'zaro integratsiyalash zarur bo'ladi. Mazkur yondashuvlar asosida amalga oshirilgan tahlil natijalari yuqori amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ular operatsion faoliyatni optimallashtirish, strategik rejalashtirish va investitsiyalarni jalb qilishda asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Biologik aktivlarni iqtisodiy tahlil qilish metodologiyasining yanada takomillashuvi ekologik va ijtimoiy omillarni chuqur integratsiyalash, aniq qishloq xo'jaligi va chorvachilik faoliyatiga asoslangan bashoratli modellarni ishlab chiqish, shuningdek, kam likvidli aktivlarning adolatli qiymatini aniqlash yondashuvlarini rivojlantirish orqali ifodalaniadi. Shu boisdan biologik aktivlarning iqtisodiy tahlili nafaqat moliyaviy natijalarni yaxshilash vositasi sifatida, balki global muammolar sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va qishloq xo'jaligi sohasining barqaror rivojlanishi uchun zaruriy omil sifatida ko'riladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. International Accounting Standards Board (IASB). IFRS 41 – Agriculture. – London: IFRS Foundation, 2022. – 36 b.
2. Фоминых М. С. Бухгалтерский учет биологических активов. – М.: Финансы и статистика, 2018. – 128 с.

3. Haydarova N. K. Qishloq xo'jaligi korxonalarida biologik aktivlar hisobi va baholash usullari // Ilmiy-amaliy moliya jurnali. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – № 3. – B. 56–61.
4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Biologik aktivlar hisobini yuritish bo'yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent: Respublika buxgalterlar va auditorlar tayyorlash markazi, 2023. – 24 b.
5. Mirzayev A. (2017). Chorvachilikda innovatsiyalar va yangi texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Yo'ldoshev N. (2016). Chorvachilik va buzoqlarni parvarishlashda veterinariya xizmatlari. Toshkent: O'zbekiston Qishloq xo'jaligi instituti.
7. Islomov M. T. (2019). Qoramolchilik va buzoqlarni intensiv usullarda boqish. Toshkent: O'zbekiston Qishloq xo'jaligi akademiyasi nashriyoti.
8. Tursunov Sh. A. (2021). Chorvachilikda oziqlantirish va buzoqlarni to'g'ri parvarish qilish. Toshkent: Qishloq xo'jaligi nashriyoti.
9. Teshabaeva O. N., & Ziyayev D. S. (2023). Mamlakatimizda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish munosabati bilan aktivlarning qadrsizlanishini hisobini yuritish masalalari // Scientific Progress, 4(4), 342–350.
10. Salimjonovich Z. D. (2023). Analysis of methods of accounting for fixed assets according to international standards of financial reporting // Modern Educational System and Innovative Teaching Solutions, 6(6), 34–37.
11. Holmatov B. A., & Ziyayev D. S. (2022). Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlar (MHXS) ni mamlakatimizda joriy etishning bugungi kundagi dolzarbligi va ahamiyati // Innovation in the Modern Education System, Washington, USA. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6578393>
12. Abdumutalovich K. B., & Salimjonovich Z. D. (2022). Reduction of population poverty through the development of the services sector // Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(2), 645–647.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100